

Sayı: V

1949

TÜRK TARİH, ARKEOLOJYA VE ETNOGRAFYA DERGİSİ

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI ESKİ ESERLER VE MÜZELER
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ TARAFINDAN YAYIMLANIR

İSTANBUL 1949 — MİLLÎ EĞİTİM BASİMEVİ

TUĞRA

TUĞRALARDA EL-MUZAFFER DAİMA DUASI VE ŞAH UNVANI, ŞEHZADE TUĞLARI, MEHMED II. NİN TUĞRA, İMZA VE MÜHÜRLERİ.

Yazan: *Zarif Orgun*

Bu yazıdan maksat; tuğra nın tarihçesi ve mânası hakkında bugüne kadar yazılan bilgileri tekrarlamak değildir. [1]

Biz, Osmanlı imparatorlarının tuğralarında bulunan «El-muzaffer daima» dua cümlesi ile Şah ünvanın gözden geçirmek, tuğranın devirlere göre geçirdiği değişiklikleri, kaç kısımdan ibaret bulunduğunu, bu kısımlardan her birine verilen adları tesbit etmek, Fatih Sultan Mehmed'in imza ve mühürleriyle henüz neşredilmemiş bulunan Şehzade tuğralarından bahsetmek istiyoruz.

EL-MUZAFFER DAİMA:

Bu konu üzerinde ilk defa duran Osman Ergin'dir. [2] Osman Ergin, Maarif Tarihinde tuğrada «El-muzaffer daima» cümle-i duaiyesinin Fatih Sultan Mehmed'inkiyle başladığını, daha evvelki tuğralarda bulunmadığını yazar.

Halbuki, tuğrada «el-muzaffer daima» duası Murad II. nin tuğrasında başlar. Bu padişahın tuğrasının ilk defa F. Babinger neşretmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde de aynı padişahın tuğralı bir mülknamesi bulunmak-

[1] Sultan Orhan'ın tuğrasının neşriyle meydana çıkan; Murad I in Ragüza cumhuriyetine verdiği ahidname üzerine elini basarak tuğranın ilk nümunesini vücade getirdiği hakkında, Hammer'in malûm faraziyesinin çürüklüğü bir tarafa bırakılırsa aşağıya sıraladığımız eserler tuğra hakkında hemen hemen aynı malûmatı tekrarlarlar.

J. Deny — İslâm ansiklopedisi.

Dr. Friedrich Kraelitz — Die Turga der Osmanischen Prinzen.

» » » — Die Handfeste Pençe der Osman — Wesire.

» » » — Osmanische Urkunden in Türkischer Sprache.

Dr. Ludwig Fekete — Osmanische — Türkische Diplomatie der Türkischen Botmassigkeit in Urgarn.

Franz Babinger — Die grossherliche Tugra.

L'Orient illustre — No. 1, P. 6, Col. 3 - 4.

Ali — Tuğra-yı-Hümayun — T. O. E. M. No. 43 - 44.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı — Tuğra ve Pençeler ile Ferman ve Buyruklara dair, Belleten, cc. V, Sayı, 17 - 18.

[2] Osman Ergin — Maarif Tarihi, c. III, s. 881.

tadır. [1] En son olarak da Maliye Arşivinde 14 No. da kayıtlı ve 850 tarihli vakfiyesinin de tuğralı olduğu görülmüştür. [2]

Şimdi, Osmanlı İmparatorları'nın tuğralarını yukarıda arzettiğimiz hususları da göz önünde tutarak tetkik edelim:

Osman I. in tuğrası henüz ele geçmemiştir.

Orhan Gazi'nin tuğrasını taşıyan iki vesika bulunmuştur. [3] Bu tuğralarda «Orhan bin Osman» adı gayet sade bir şekilde yazılmıştır.

Murad I. in tuğrasını ise Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Tahsin Öz'ün neşrettiği bir mülkname ile tanıyoruz. [4] Bu tuğrada ilk defa beyzelerin teşekkül ettiği görülür.

Bayazıd I. in tuğrası şimdiye kadar bulunmamıştır.

Emir Süleyman'ın tuğrasında da beyzeler vardır. [5] Fakat bu tuğrada beyzelerden ziyade eliflerin dört tane olması dikkate şayandır. [6] İleride görüleceği üzere tuğrada eliflerin üçü geçmesi çok nadirdir.

Mehmed I. (Çelebi)'nin tuğrasında beyzelerle birlikte Han ünvanını da bulmaktayız. Hâtta tuğrada eliflerin üzerine «med» gibi bâriz şekiller yapılarak süslemeye doğru bir gidiş de sezilmektedir. [7]

Murad II. ninkinde «El-muzaffer daima» ile tuğra bildiğimiz şekle yakın bir hâl alır. (Levha: I)

Mehmed II. ve Bazazıd II. de, yeni bir şey ilâve olunmadan tam şeklini bulur.

ŞAH ÜNVANI:

Selim I. in tuğrasında şah ünvanı yer alır. «Selim şah ibn-ü Bayazıd han Elmuzaffer daima» şeklinde okunur. (Levha: II)

[1] Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, No. E: 6460 — Murad II. nin Sarımüddin Paşanın Seyrüddin Sunğurdan satın aldığı mülk hakkında verdiği mülkname Tarihi: 830 (1462)

[2] Prof; Dr. A. Süheyl Ünver — Fatih külliyesi ve zamanı ilim hayatı. İstanbul Üniversitesi yayınlarından; sene 1946.

[3] Osman Ergin — Muallim Cevdet'in hayatı ve eserleri.

Tahsin Öz, Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv kılavuzu, Fasikül: 1, Ves: 1

[4] Tahsin Öz, Murad I. ile Emir Süleymana ait iki vakfiye, Türk Tarih. vesikaları Dergisi, c. 1, sayı: IV.

[5] Tahsin Öz, aynı yazıdan.

Osman Ergin — Muallim Cevdet'in hayatı ve eserleri

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı — Tuğra ve pençeler ile Ferman ve Buyruklara dair, Belleten, sayı: 17-18.

[6] Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Tuğra ve pençeler hakkında ki yazısında «... Ben bu makalemde yukarıda söylediğim gibi Orhan Bey'in iki tuğrasıyla Emir Süleyman, Çelebi Mehmed, Fatih, Selim ve Kanunî'ye ait ilk tuğralardan bazılarının fotoğrafını koydum. Bunların hepsinde babalarının isimleri harf-i tarifsiz «Muzaffer daima» veya harf-i tarifli «el-muzaffer daima» duası ve hepsi de Orhan tuğrası müstesna olarak üç keşideli «Flâmah» ve iki kavislidir.. demektir. Halbuki görüldüğü veçhile kendisinin de neşrettiği Emir Süleyman'ın tuğrası dört elifli veya tuğludur.

[7] Uzunçarşılı, İsmail Hakkı — Çelebi Mehmed tarafından verilen bir temlikname ve Sasa Bey vakfiyesi, Belleten, sayı: 11-12.

Süleyman I., Selim II., Murad III. ün tuğralarında şah kelimesinin iki defa yazılmış olduğu görülür. (Levha: III, IV, V — III. B, IV B, VB)

III B, IV B, ve V B de şah kelimesi iyice görülüp anlaşılması için siyahla gösterilmiştir. Bilhassa «ه» ler çok barizdir.

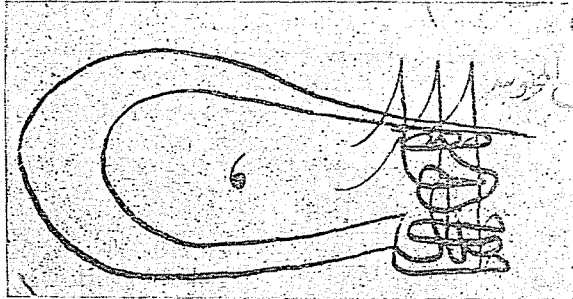
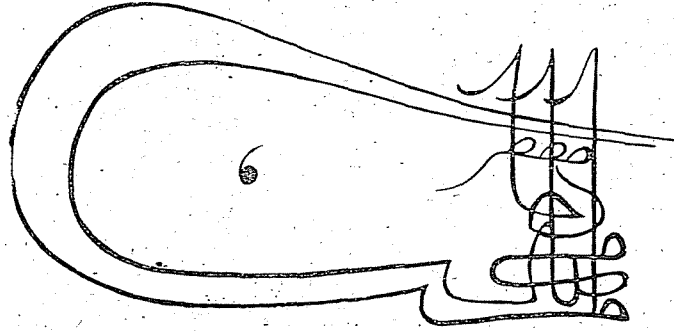
Mehmed III. ün tuğrasında şah ünvanı tamamen kalkar. (Levha: VI)

Ahmed I. da şah ünvanı tekrar tuğra metnine girer ve bu ünvan Mahmud II. ye kadar (Mahmud II. dahil) bütün padişah tuğralarında devam eder. Yalnız Süleyman I., Selim II., Murad III. ün tuğralarında olduğu gibi değildir. İki «شا» yerine bir «شا» ve iki «ه» yazılmıştır. Bilahare bu şah kelimesi, Abdülhamid I., Selim III. ve Mahmud II, tuğralarında kolayca okunmaz bir hal almış, bilhassa «ه» ler «ه» den ziyade bir süs gibi stilize edilmiştir.

LEVHA I.

Murad II. tuğrası

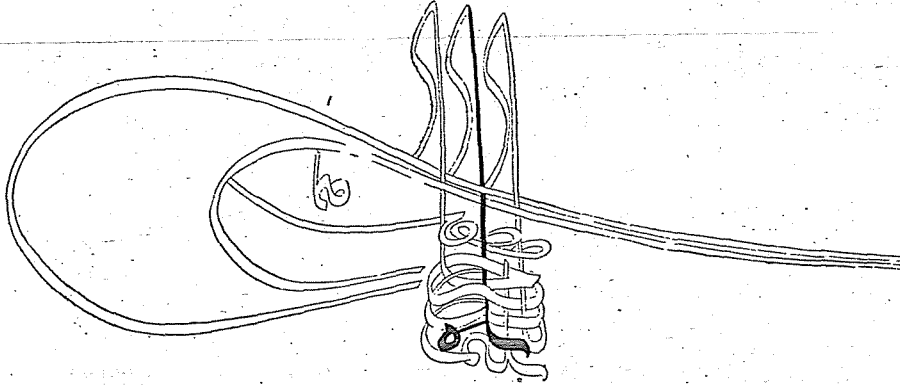
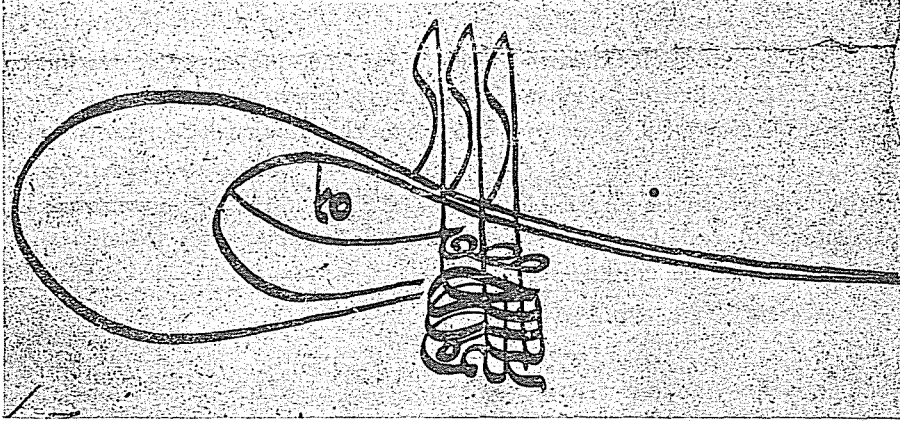
مراد ابن محمد خان المظفر دائما
Murad ibn-ü Mehmed
han El-muzaffer daima
Aslı, Maliye Arşivi No. 14
te kayıtlı vakfiyede.

☐ Murad I. nin Topkapı Sarayı
Müzesi Arşivinde bulunan
tuğrası.

LEVHA II.

Selim I. tuğrası

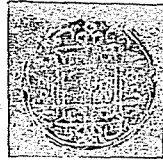

سليم شاه ابن بايزيد خان المظفر دائما
Selim şah ibn-ü Bayazıd el-muzaffer daima

Selim I. in mühürleri

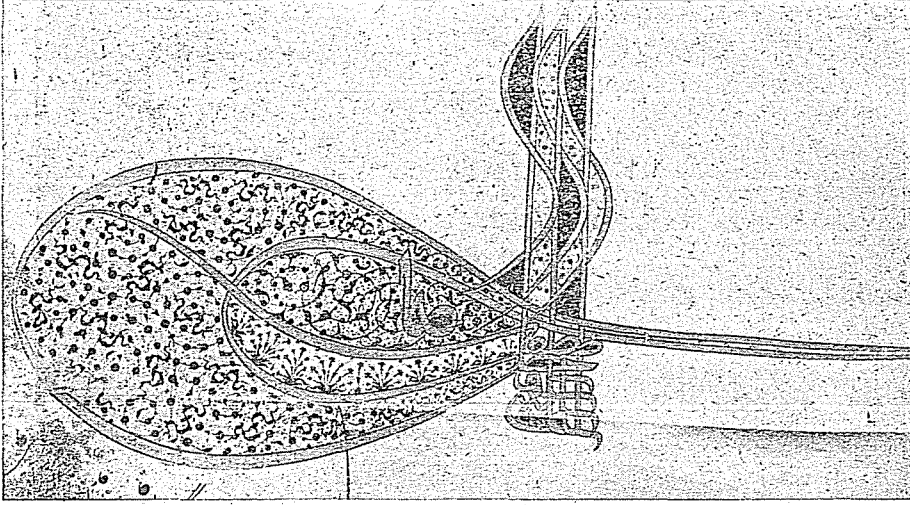
İkinci mühür ile hazine-i hümayun
mühürlenirdi. Bu mühür Topkapı
Sarayı Müzesindedir. No. 2/4819

توكلى على خالقى سلطان سليم شاه
Tevekküli ala-Haliki
Sultan Selim şah.

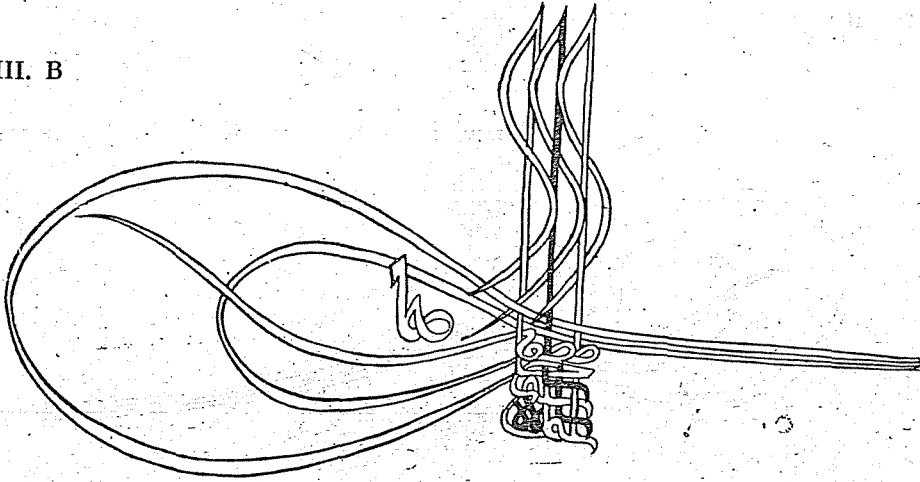
LEVHA III.

Süleyman I. tuğrası

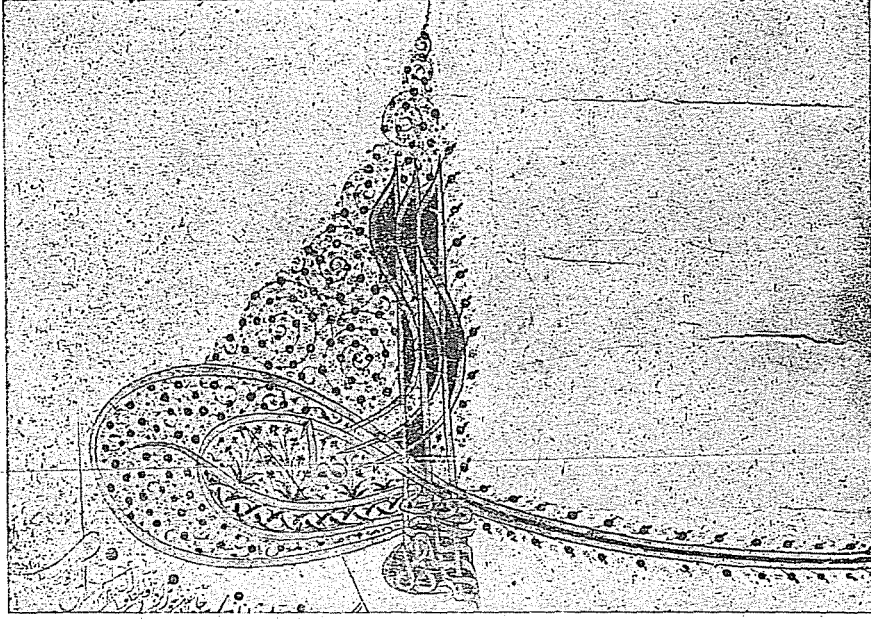
شاه سليمان ابن سليم شاه خان المظفر دائما
 Şah Süleyman' ibn-ü Sellm şah han el-muzaffer daima

III. B

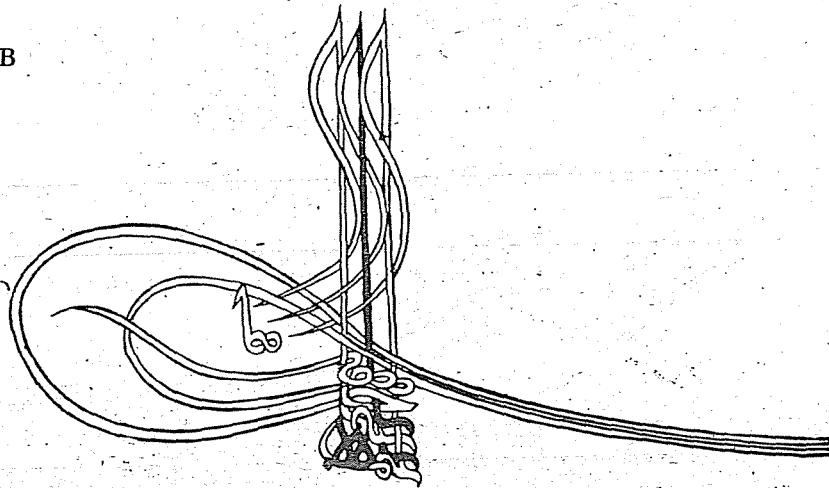
LEVHA IV.

Selim II. tuğrası

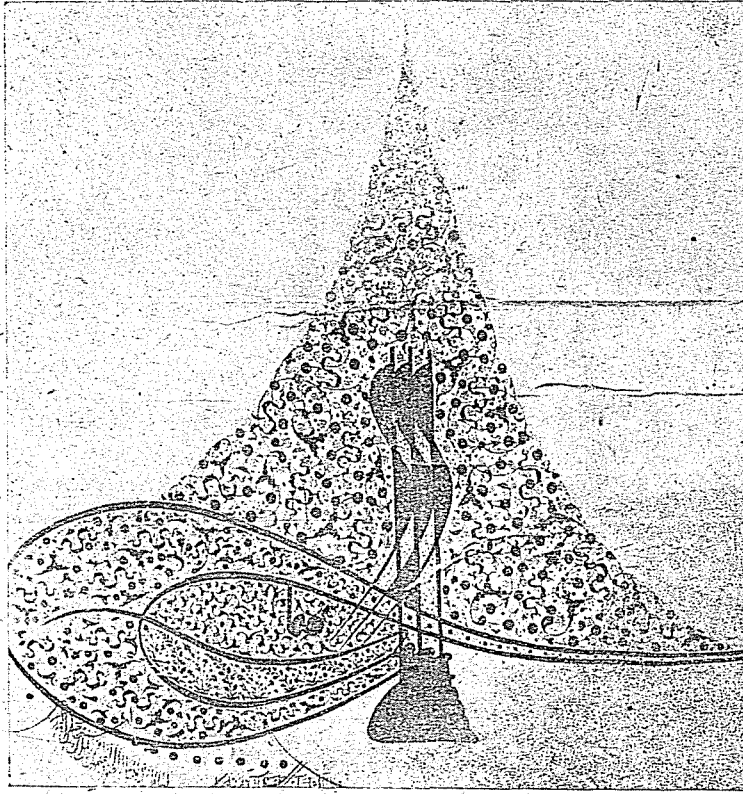
شاه سلیم ابن سلیمان شاه خان المظفر دائماً
Şah Selim ibn-ü Süleyman şah han el-muzaffer daima

IV. B

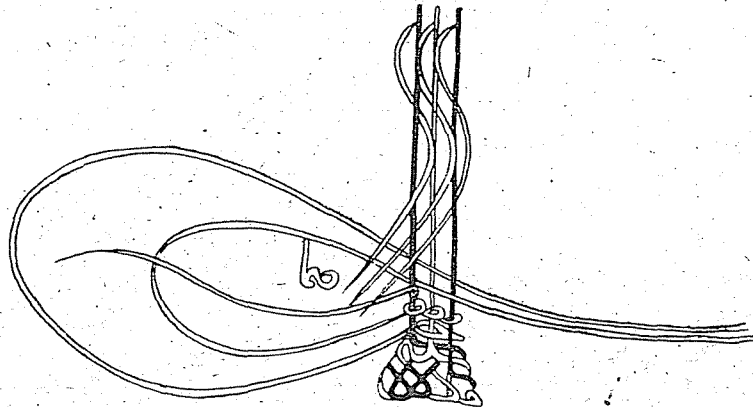
LÉVHA V.

Murad III, tuğrası

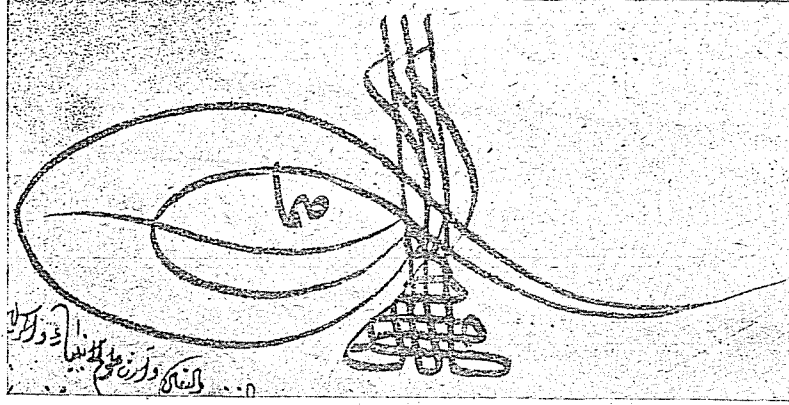
شاه مراد ابن سليم شاه خان المظفر دائما
 Şah Murad ibn-ü Selim şah han el-muzaffer daima

V. B

LEVHA VI.

Mehmet III. tuğrası

محمد ابن مراد خان المظفر دائما
Mehmed ibn-ü Murad han el-muzaffer daima

Mahmud I. e kadar Han ünvanı hükümdarın babasının isimden sonra okunurken bu devirden itibaren Han kelimesi padişah isminden sonra okunmaya başlanmıştır. Misal:

Murad II. tuğrası: Murad ibn-ü Mehmed Han el-muzaffer daima.

Mustafa III. tuğrası: Şah Mustafa Han ibn-ü Ahmet El-muzaffer daima

(Levha: VII a, b, c, d, e)

Mahmud II. de sonrakilerde, Abdülmecid, Abdülaziz, Abdülhamid II. ve son devrin diğer padişah tuğralarında Şah ünvanı artık tamamen kalkar. (Levha VIII.)

Şimdi tetkikimizin bir sentezini yapalım:

Osmanlı İmparatorlarının tuğraları (şimdiye kadar bulunamayan Osman I. ve Yıldırım Bayazıt'ınki hariç) bidayette gayet sadedir. Orhan'ın tuğrası kendisinin ve babasının (Orhan Bin Osman) isminden mürekkeptir.

Murad I. inkinde beyzeler teşekkül eder.

Mehmet I. in tuğrasıyla Han ünvanı başlar.

Murad II. de tuğra şeklini «El-muzaffer daima» duasıyla alır.

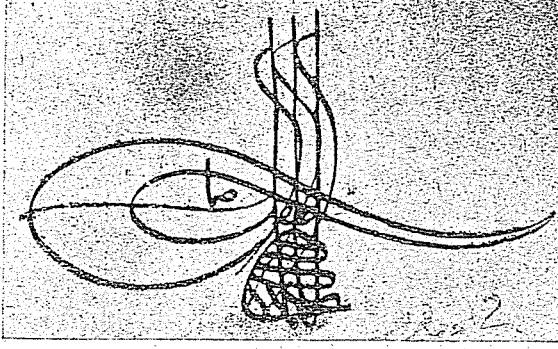
Selim I. de Şah ünvanı başlar; bu ünvan Süleyman I., Selim II. ve Murad III. ün tuğralarında ikişer defa yazılıdır.

Mehmet III. ün tuğrasında kalkar ve Ahmet I. den Mahmud II. ye kadar bir «شا» ve iki «ه» yazılmak suretiyle bütün padişah tuğralarında yer alır.

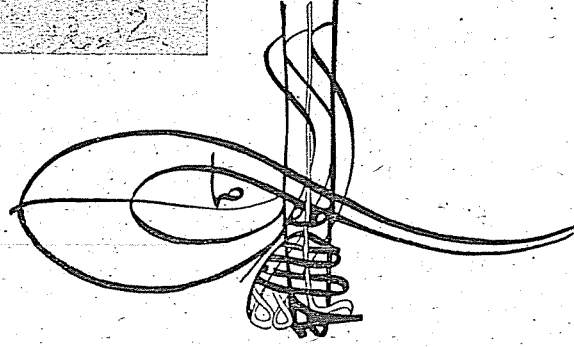
Abdülmecid'den itibaren de tuğralar yalnız padişah ile babasının isimlerin «ibn-ü» ile bağlanarak Han el-muzaffer daima kelimeleri yazılır.

LEVHA VII. a

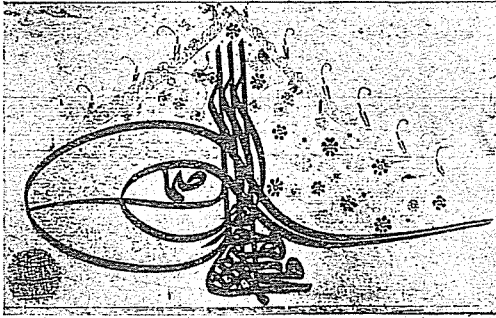
Ahmet I. in tuğrası

شاه احمد ابن محمد خان المظفر دائما
 Şah Ahmetd ibn-ü Mehme han
 el-muzaffer daima

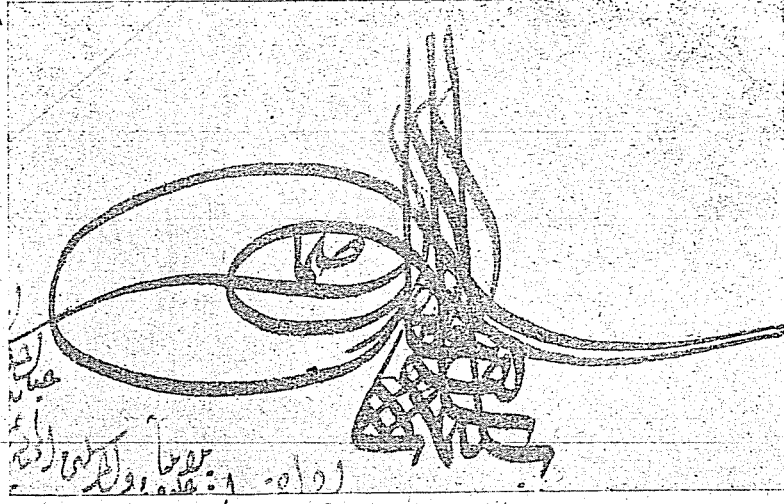
Mehmet IV. in tuğrası

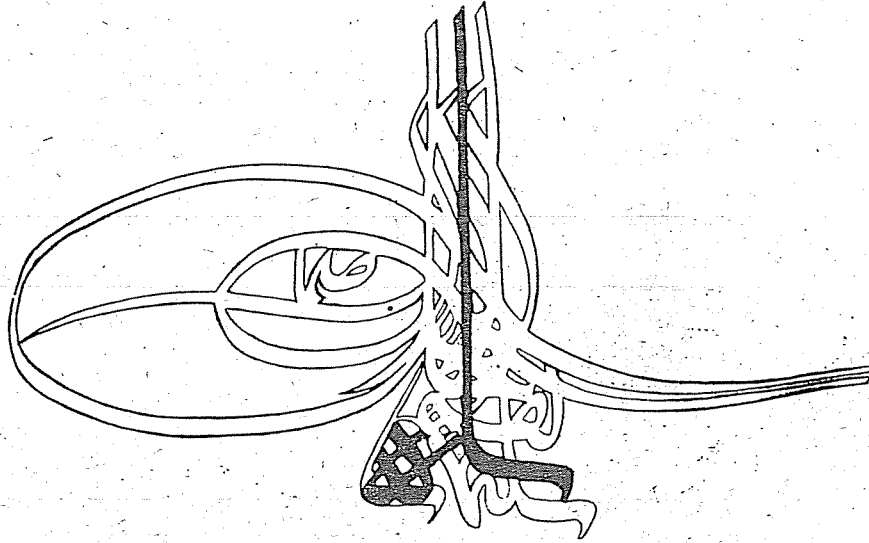
شاه محمد ابن ابراهيم خان المظفر دائما
 Şah Mehmed ibn-ü İbrahim han
 el-muzaffer daima

LEVHA VII b

Süleyman II. tuğrası

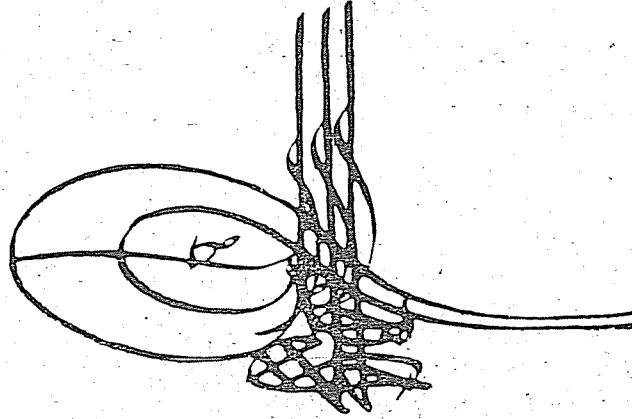

شاه سليمان ابن ابراهيم خان المظفر دائما
Şah Süleyman ibn-ü İbrahim han el-muzaffer daima

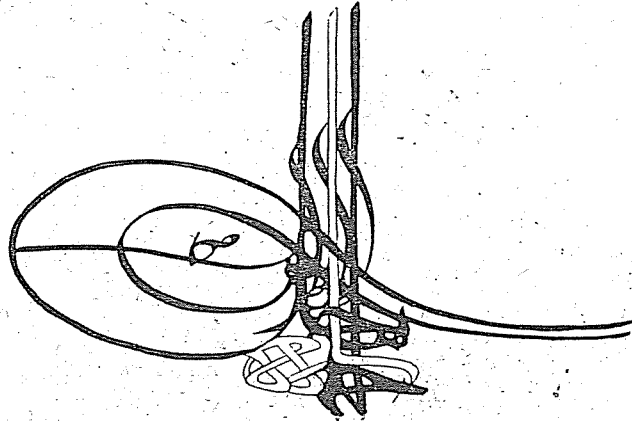

LEVHA VII c

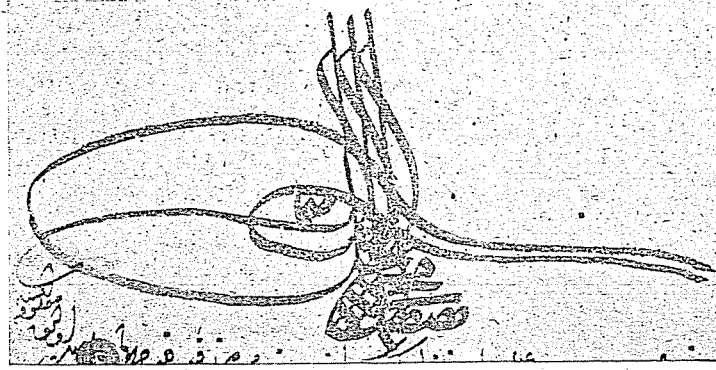
Ahmet II. tuğrası

شاه احمد ابن ابراهيم خان المظفر دائماً
Şah Ahmed ibn-ü İbrahim han
el-muzaffer daima

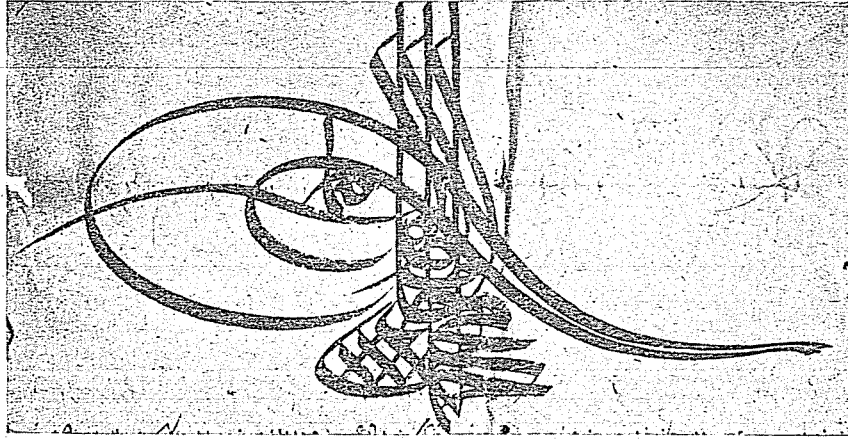

LEVHA VII. d
Mustafa II. tuğrası

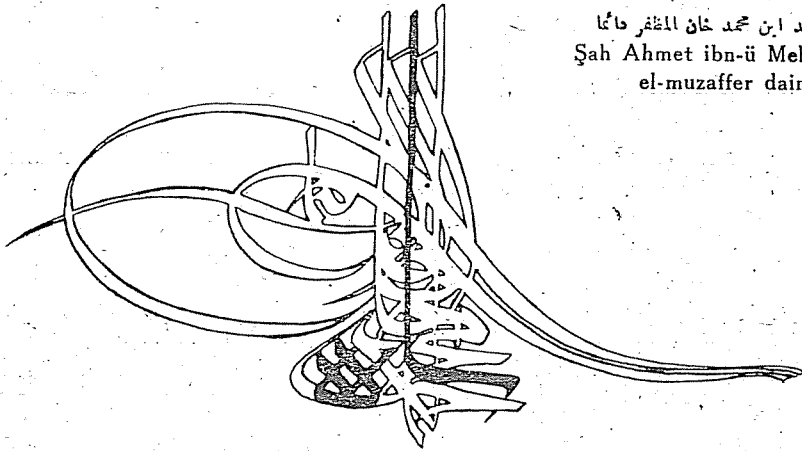

شاه مصطفی ابن محمد خان مظفر دائماً
Şah Mustafa ibn-ü Mehmed han el-muzaffer daima

Ahmet III. tuğrası

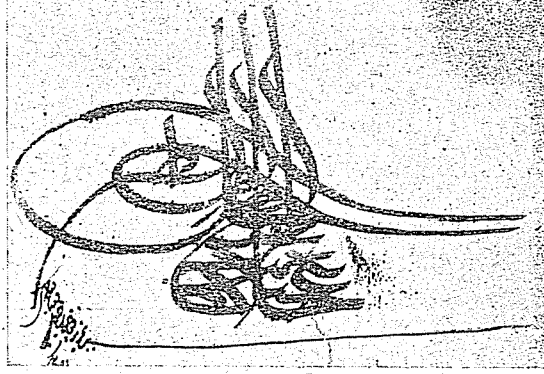
شاه احمد ابن محمد خان مظفر دائماً
Şah Ahmet ibn-ü Mehmet han
el-muzaffer daima

LEVHA VII e

Abdülhamid I. tuğrası

شاه عبدالحمید ابن احمد خان المظفر دایما
Şah Abdülhamid ibn-ü Ahmed
han el-muzaffer daima

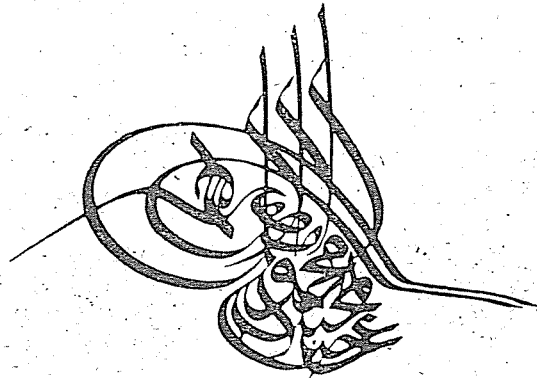
Mahmud II. tuğrası

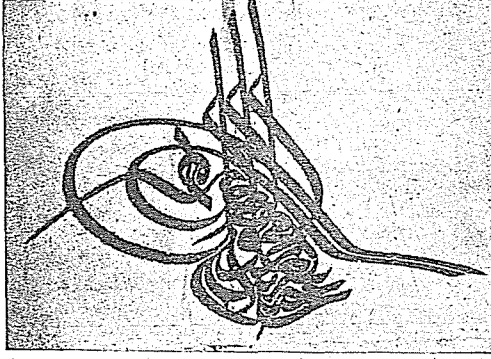
شاه محمود خان ابن عبدالحمید المظفر دایما
Şah Mahmud han ibn-ü
Abdülhamid el-muzaffer daima

LEVHA VIII.

Abdülmecid'in tuğrası

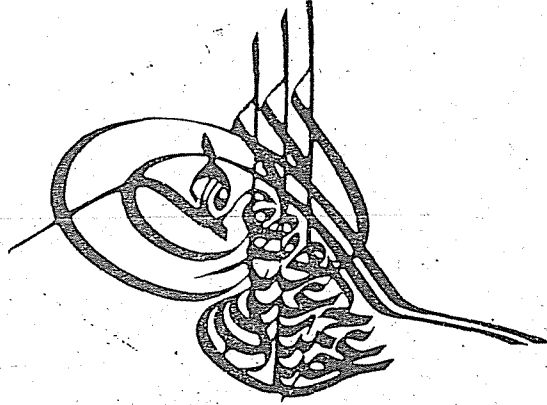
عبدالحمید خان ابن محمود المظفر دایما
Abdülmecid han ibn-ü Mahmud
el-muzaffer daima

Abdülhamid II tuğrası

عبد الحميد خان ابن عبدالمجيد المظفر دائما
Abdülhamid han ibn-ü Abdülmecid
el-muzaffer daima

Abdülaziz'in tuğrası

عبدالعزیز خان ابن محمود المظفر دائما
Abdülaziz han ibn-ü Mahmud
el-muzaffer daima

Şah ünvanının okunması:

Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde bulunan ve Koçi Beyin kaleminden çıktığını tahmin ettiğimiz bir muhtıradaki [1], ki bu muhtıra Sultan İbrahim'e takdim edilmiştir, tuğra anlatılırken şu kaydı bulmak tayız: Tuğrayı şerif deyu ismi şerifiniz berâtlar ve emirler üzerine yazılana derler. Tuğra bu minval üzere okunur:

Şah İbrahim ibn-ü Ahmed Han el-muzaffer daima.

Esasen Name-i Hümayunlarda da padişahların isimleri bu ünvan ile zikrolunurdu. [2]

[1] Topkapı Sarayı Müzesi arşivi, No. E: 10289.

[2] Dr. Ludwig Fekete — Osmanische — Türkische diplomatic, s. 13 te: «Sultan Süleyman şah bin Sultan Selim şah Hanım.» s. 14 te: Nice memleketlerin padişahı Sultan Süleyman şah bin Sultan Selim şah Hanım.

Fakat, Dr. Fekete de Name-i Hümayunda Şah ünvanını gördüğü halde aynı nâmenin bâlâsında padişah tuğrasında bulunan çifte Şah kelimesinin farkına varmamıştır. Aynı eser vesika: 6

Binaenaleyh, misallerle ve resimlerle izah etmeye çalıştığımız gibi Tuğra metninde Şah ünvanı vardır ve tuğra metni tam okunmak istenilirse bu ünvanın da okunması icabeder. [1]

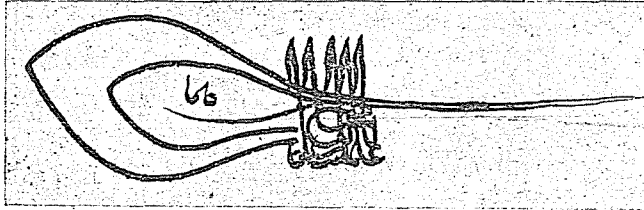
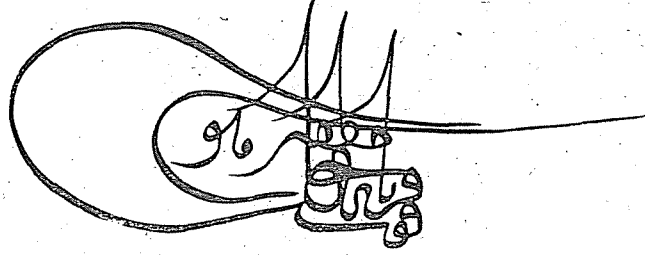
Şehzade Tuğraları : (Levha: IX)

Şehzade tuğralarından bugüne kadar Emir Süleyman [2], Şehinşah [3] ve Ahmed'inkiler [4] neşrolunmuştur.

LEVHA IX

Şehzade korkut'un tuğrası

قورقت ابن بايزيد خان المظفر دائما
Korkut ibn-ü Bayazid
han el-muzaffer daima

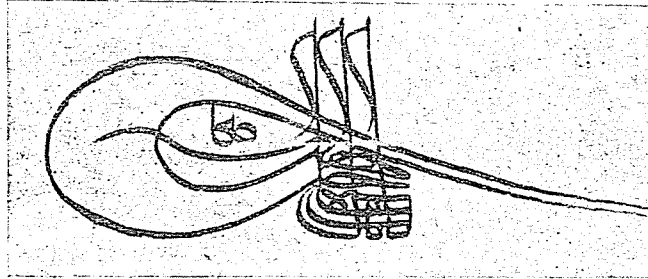

Şehzade Alemşahın tuğrası

الملك شاه ابن بايزيد خان المظفر دائما
Alemşah ibn-ü Bayazid
han elmuzaffer' daima

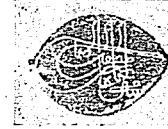
Şehzade Bayazid'in tuğrası

بايزيد شاه ابن سليمان خان
المظفر دائما
Bayazid şah ibn-ü
Süleyman han
el-muzaffer dima

Şehzae Mehmed'in tuğra şeklindeki mührü:

محمد شاه ابن سليمان المظفر دائما
Mehmed şah ibn-ü Süleyman el-muzaffer daima

[1] Padişah mühürlerinde de Şah ünvanı mevcuttur. Nitekim bu mühürlere bir kısmını Sayın Uzunçarşılı İsmail Hakkı Belleten (c. IV, sayı: 16) Osmanlılar zamanında kullanılmış olan mühürler hakkındaki yazısında neşretmiş, fakat Şah kelimesini okumamıştır.

[2] Osman Ergin — Muallim Cevdet'in hayatı ve eserleri.

[3] Uzunçarşılı İsmail Hakkı — Tuğra ve Pençeler ile Ferman ve Buyruklara dair, Belleten c. V, sayı 17-18.

[4] Zarfif Orgun — Şehzade Ahmed'in Yayalara verdiği ahidname, Türk Tarih vesikaları dergisi, c. II, sayı: IX.

Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde ve bu idareye bağlı İstanbul türbele-
rinde bulduğumuz diğer şehzade tuğralarını da bu vesile ile tanıtalım:

Elimizde Bayazıd II. nin şehzadelerinden Korkud ile Alemşah'ın
ve Kanunî'nin İrana iltica eden oğlu Bayazıd'ın tuğraları vardır. Korkut'un
tuğrasında bir fevkalâdelik yoktur. «Korkut ibn-i Bazazıd han el-mu-
zaffer daima» kolayca okunabilmektedir.

Alemşah'ın tuğrasında bildiğimiz usule aykırı olarak beş tuğ bulun-
maktadır. Tuğra serisinde Emir Süleyman'ın dört elifli tuğrasiyle
Alemşah'ın beş elifli tuğrası bir istisna teşkil etmektedir.

Kanunî'nin şehzadesi Bayazıd'ın tuğrasında da Şah ünvanının bu-
lunduğunu görmekteyiz. Nitekim aynı padişahın diğer şehzadesi olan
Mehmed'in tuğra şeklindeki mühründe de bu kelime mevcuttur.

Mehmed II. nin tuğra, imza ve mühürleri: (Levha: X)

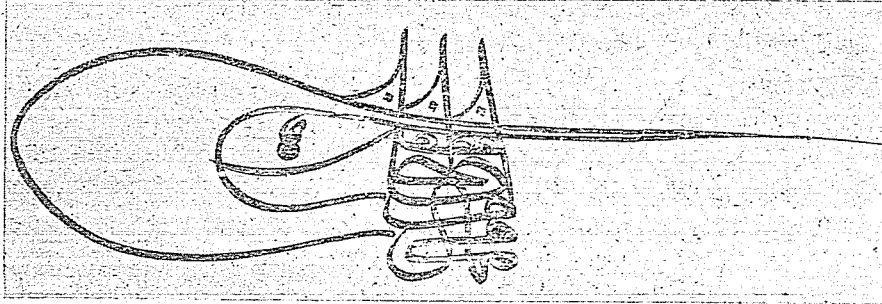
Fatih Sultan Mehmed'in tuğrası birçok defalar neşrolunmuştur. Ba-
bası Murad II. nin tuğrasına nazaran daha mütakâmdir.

İmzasını, Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde bir Name-i Hümayunda bul-
muştuk, «حرره محمد» Harrara hu Muhammed şeklindedir.

Mühürlerini Fatih kütüphanesindeki kitaplarında gördük. iki çeşit olan
mühürlerinden birincisi tuğra şeklinde değildir. (Mehmed ibn-ü Murad han)
dan ibarettir. İkinci mühür ise bildiğimiz tuğra şeklindedir. [1]

LEVHA X.

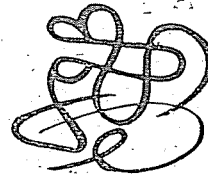
Fatih Sultan Mehmed'in tuğrası

Mehmed ibn-ü Murad han el-muzaffer daima

İmzası:

(حرره محمد harrara-hu Muhammet)

[1] Fatih Kütüphanesi: 345, 1762 No. 11 eserlerden. Bu mühürler Dr. Süheyl Ünver tarafından Fatih külliyesi ve zamanı ilim hayatı adlı eserde de neşrolunmuştur.

Mühürleri :

محمد ابن مراد خان
Mehmed ibn-ü Murad han

محمد ابن مراد خان المظفر دائماً
Mehmet ibn-ü Murad han el-muzaffer daima

Tuğra kısımlarına verilen isimler :

Tuğra dört kısımdan ibarettir: [1]

- I. Tuğranın metin kısmı ki buraya padişahın ve babasının isimleriyle «şah, han, el-muzaffer»kelimeleri yazılır. Bu kısma tuğranın Ser'e'si veya Kürsü'sü denir.
- II. Bin ile han kelimelerinin «ن» larının kıvrılmasıyla vücuda gelen ve iç içe yazılan iki münhaniye Beyze tabir olunur. (İç ve dış beyze)
- III. Eliflere Tuğ veya doğrudan doğruya tuğranın elifleri, üzerlerindeki kıvrıklara da Zülüf veya Zülfe denilir.
- IV. Beyze'lerin devamı olan ve el-muzaffer kelimesinin üzerinden geçerek tuğranın sağına doğru muvazi iki hat şeklinde uzanan kısma Kol veya Hançer adı verilir.

کرم شباکی دولت لانهسی شمرک نکیندان
که آنلرله اولور دینکده عمران چار ارکانی

اولوردی قامت طفرای جم چون الف دیوانی
او طفرانک اولور سرکشته مضمون فرمانی

میان بیضه دن چکمشدر انی دست سلطانی

او کرسی خود عدالت قصری عتقا آشیانیدر
آنک هر الف ممدودی ستون کاخ دولتدر

چوردی لام الف لامبهسن آکزدی شرمندن
بری بری ایچنه بیضه لردن اکله کم افلاک

او نازک خنجره کم خنجر ایله فرقی یوق قطعاً

Diğer medhiye ise Üçüncü Sultan Mustafa'nın tuğrası için Bursalı Ali isminde bir zat tarafından kaleme alınmıştır:

رخ صاف اوزره کویا عرض ایدر زلف پریشانی
تولد ایدر اندن سرخ احکام جهانبانی
دمادم شکلی چکمش دشمنه شمشیر برانی

ندر او زلفلرله بیضه بیضای رعنا کیم
نه بیضه بیضه طاوس زرین بال دولتکم
او ایکی خنجره بر ذوالفقار حیدریدر کم

[1] Bu isimleri J. Deny'nin İslâm Ansiklopedisindeki tuğra maddesiyle Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan iki medhiyeden faydalanarak tesbit ettik. Bu medhiyelerden biri şair Vehbi tarafından Sultan Ahmed III. ün tuğrası için yazılmıştır. Kaside-i garra der-sitayiş-i Sultan Ahmet han'da:

Osmanlı İmparatorlar'ıyla Şehzade'lerinin tuğralarından, el-muzaffer daima duasıyle Şah ünvanından ve tuğra aksamından kısaca ve misallerle bahsederek tuğra serisinde eksik olan tuğraların da klişelerini verdik. Bu mevzu üzerine çalışanlar yeni bilgi ve buluşlarını neşrederlerse Türk vesikacılığında olduğu kadar, güzel yazı ve süsleme sanatında da mühim bir yer tutan tuğra serisi ve bilgisi tamamlanır, bu memlekette asırlarca kullanılmış olan «Âlâmet-i şerif» i daha etraflı ve esaslı tetkik ve tarife imkân elde edilmiş olur.